

**РЕЦЕНЗИЯ**  
**ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ДИМИТЪР РУСЕВ**  
**„ЕЗОТЕРИЧНОТО „ХРИСТИЯНСТВО“ В СЪВРЕМЕННА**  
**БЪЛГАРИЯ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД ЦЪРКВАТА“**  
**ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“**  
**ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.4. РЕЛИГИЯ**  
**И ТЕОЛОГИЯ (*Нехристиянски религиозни учения*)**  
**от проф. дфн Нина Димитрова**

Димитър Русев става магистър по богословие в СУ „Св. Климент Охридски“ през 2016 г., след което е зачислен за редовна докторантура там. В процедурата за получаването на образователната и научна степен „доктор“ той е представил текст на дисертационен труд, автореферат и три публикации. Избрана съм за член на научното жури по защитата на този дисертационен труд със заповед на Ректора № РД 38 – 290/02. 07. 2021.

Дисертационният труд е с общ обем от 244 страници; библиографията обхваща 228 заглавия (включително от интернет източници), от които 11 са на латиница (английски и немски).

Предлаганият за обсъждане труд е посветен на едно от вечните предизвикателства към християнството – неговата гностична алтернатива, а също и негов постоянен спътник. В този смисъл актуалността на избраната тема не подлежи на съмнение, а нейната конкретизация до българския случай я прави още по-атраaktivна и ценна за родната публика. Авторът е прав да твърди, че съвременното езотерично мислене в България е „дъновистко“, т.е. всички новопоявяващи се феномени от този сорт търсят връзка с това израснало на родна почва, но получило световно разпространение учение, което на свой ред е включило в себе си богомилството. България заема важно място на картата на езотеризма и изследванията върху феномена в български прочит са безспорно навременни и необходими.

Дисертацията се състои от предговор, увод, три глави, заключение и подробен списък на ползваната литература. Много добре е направен уводът, в който на актуалността на темата е отделено особено внимание. Сред факторите, които я определят, Димитър Русев е посочил и недостатъчното познаване на изследвания феномен дори в средите на християните, което довежда до риска той да бъде приет

от обществото като истинското, автентичното християнство. За да бъде разбран неговият паразитен характер, необходимо е той да стане лесно разпознаваем – и това е основното предназначение на предлаганата дисертация.

В увода са описани обектът и целта на изследването и са формулирани две цели: да бъде изследвана същността на езотеричното „християнство“, както и да бъде проучен приносът му за секуларизацията на българското общество. Представена е и съвкупността от изследователски методи, чието приложение осигурява изчерпателност на разработката. Много обстоятелствено е представено и състоянието на проучванията по темата, особено в България – дисертантът е добре запознат както с източниците, така и с коментарната литература в търсеното отношение. Бих препоръчала да бъде използвано и експертното изследване на полската българистка проф. Гражина Шват-Гълъбова „*Haeresis Bulgarica* в българското културно съзнание на XIX и XX век“, 2010.

В толкова подробния увод не виждам обаче формулировка на дисертационната теза, която следва да бъде защитавана в хода на изложението?

Глава първа е озаглавена „Анатомия на езотеричното „християнство“ – нейната структура, както впрочем и на останалите части на труда, е доста разчленена, което придава яснота и определеност на изказаното. Тази глава е въвеждаща, тя обговаря феномена като цяло, търсейки общото в пъстротата му в неговата гностична основа. Достоинството на тази част от дисертационното изследване е обстойното представяне на гностицизма като постоянния съперник на християнството. Тук искам да внеса едно дребно уточнение: цитираният на с. 25 Г. Куиспел всъщност е нидерландският теолог Жил Киспел, известен с проучванията си върху ръкописите от Наг-Хамади и автор на труда „*Gnosis als Weltreligion*“, 1951, един от най-авторитетните в областта.

Според Димитър Русев обществото не е наясно със синонимията между езотеризъм и окултизъм, на което се дължи и по-притеснителната реакция спрямо последния. Трудностите при изследването на гностицизма, идещи от проблематичната му идентичност, са компетентно представени. Постоянната съпоставка на основни гностични положения с тези на християнството прави отчетлива разликата помежду им. Основателно типът визия за начина на спасението е посочен като един от най-важните критерии за различаването им.

Засегнат е и въпросът за художественото въплъщение на езотеризма, като е посочена и реакцията на Църквата – спомагаща повече за неговото популяризиране, отколкото за опровергаването му. Това е съвсем точно наблюдение, но следва да се

замислим над причините за тази безпомощност, за това де факто неразбиране на автономността на сферата на изкуството в секуларизираното общество.

В разглежданата първа глава Димитър Русев е обособил два типа езотеризъм – източен и западен. Според него западният езотеризъм е подготвил духа на капитализма (а не етосът на протестантството, както гласи шедьовърът на Макс Вебер – бих искала авторът да направи някаква съпоставка между своето твърдение и тезата на германския социолог), а източният – духа на социализма/комунизма. Силно твърдение (предвид и на западния произход на тези идеи), без обаче да е предложена каквато и да е аргументация към него. Обяснение ми трябва и за следното твърдение от с. 48: „През Средновековието философското развитие на християнската религия е забавено, но, от друга страна, религиозният натиск върху християнството, утвърждава Православната вяра, както в духовен, така и в обществен аспект“ (запазих оригиналния правопис). И още – според Димитър Русев липсата на богословско образование благоприятства развитието на източния езотеризъм в окултен план (с. 49) – дали именно за богословско образование би трябвало да става дума тук?

Отделен параграф от тази част на дисертацията е посветен на езотеричния ренесанс в Европа от XIX и XX век – замисълът е да се покаже как се вписва българската ситуация в общата картина. Фактите са представени коректно (непременно ще отбележа като достойнство факта, че е използвано и българското богословско наследство); забележката ми е към предложеното обяснение за това явление – създаденият духовен вакуум бил запълнен с философски течения и школи, най-фундаменталните сред които – спиритуализмът и трансцендентализмът. Но и двете *не са философски течения* – за спиритуализма това е ясно; колкото до трансцендентализма, тук се има предвид предимно *литературното* движение на Ралф Уолдо Емерсън, Хенри Дейвид Торо и др.

След западноевропейския езотеризъм обект на изследване е българският феномен – детайлно и грижливо са описани събития и знакови личности в търсеното отношение (разбираемо със специален акцент върху Дънов), а също особено внимание е отделено и на социално-политическия и идейния контекст, в който избухват езотеричните идеи. Доколкото Николай Райнов е избран да представлява художественото крило на езотеризма у нас, предложението ми е да бъде поне споменат и Иван Грозев, също автор със значително литературно творчество в духа на гностицизма.

Първа глава завършва с няколко извода относно същността на езотеричното „християнство“, неговото разпространение в България и съвременния му ренесанс.

Втора глава – „Езотеризмът като религиозна дисфункция“, е предназначена да разясни с какво езотеризмът е по-привлекателен за много хора от библейското християнство и какво е влиянието му при формирането на светогледа както на отделния човек, така и на обществото като цяло. В сравнение с първата и последната част, тя е по-теоретичната, призвана да съпоставя и разграничава християнството от гностичната му подмяна. В опит за обрисуване на световната ситуация откъм интересуващата го гледна точка, авторът противопоставя две религиозно-антропологични фигури – на Богочовека и на човекобога (може би по Достоевски?). Разбираемо личността на Ницше и идеите му са предмет на обсъждане, доколкото бележат повратна точка в „обществената потребност от духовност и сакралност“, както гласи заглавието на първия параграф. Изведена е директна връзка между германския философ и фашизма, което е оспоримо, но още по-фрапантно е тълкуването, което отъждествява Хайдегеровия *das Man* с Ницшевия *Übermensch*. А при такова изобилие на изворова и коментарна литература позоваването на автор (Васил Манев?) от политически сайт е просто несериозно.

Тук, в тая част на дисертационния труд, са поставени и разгледани множество важни теоретични проблеми: какво е религията и потребността от религия; видове религия; религията като идолопоклонство; заместители на религията (в лицето на културата, науката, икономиката); секуларизацията. Оставам с впечатлението за теоретичната уязвимост на тази глава, както и за недотам успешната ѝ структура – за липсата на изводимост на всяко следващо положение от предишното. Отново ще напомня, че трябва да се търсят единствено експертни мнения – например в случая с анализа на идеологията (религията като идеология). Димитър Русев би могъл да приведе ако не класическите автори в световната мисъл относно същността на идеологията, то поне стойностните текстове на богослова Свилен Тутеков (а не на литератора Панко Анчев). Като цяло обаче българското богословско наследство и тук, в тази част на дисертацията, е широко привличано и използвано и това безспорно е важно качество на разработката.

Последната, третата глава разглежда съотношението между християнството и неговите гностични заместители в българския случай. Тази част съдържа необходима историография, но тя би могло да бъде минимизирана. Валидно е за описанията на етапите в генезиса на българската религиозност, на процеса на християнизация, борбата

за църковна независимост, историята на българската Църква – всичко това е отдавна в учебниците и социално-политическият контекст като обяснение за спецификата на езотеричните феномени може да бъде отчасти спестен. (Интересно е да съпоставим твърдението как западният езотеризъм е подготвил духа на капитализма с мнението, че българският гностицизъм в лицето на богомилството се дължи на първо място на исторически, икономически и социални предпоставки, и чак на второ място – на идеите на поп Богомил...). Отново ще напомня и за необходимостта да се привеждат единствено изказвания на специалисти – имам предвид обговарянето на националното колективно съзнание по Панко Анчев. От друга страна, недоумявам и защо информация за Френската революция е дадена по Енциклопедия Британика.

Добро впечатление прави обстояният анализ на *българската ерес* – богомилството; спорно обаче ми се струва обобщението за българската интелигенция като богоборческа. Спорно е и внушението, че Николай Райнов е правел опит да десакрализира Църквата – неговите експерименти са художествено-творчески и нямат тази претенция. Както вече отбелязах, Иван Грозев също има място по тази логика, още повече, че някои негови текстове са призвани да бъдат „учение“.

Както е заявил в увода, дисертантът изяснява връзката между гностицизма (в българския му вариант) и секуларизацията. В дисертацията ми липсва ясно разбиране за секуларизация („отстъпление от християнската вяра“?) и оставам с впечатлението, че в немалко случаи *секуларизация* и *секуларизъм* (идеологизираното следствие от процеса на секуларизация, абсолютизиращо ценностите на „този свят“) са употребявани като синоними.

*Народното християнство* и *езицеството* изглежда също са употребявани като синоними. А те са различни феномени, като разликата между тях е фундаментална – докато гностицизмът е изцяло светоотричащ (залегнал в основата на революционни нагласи, прицелени да разрушат до основи създадения от *злия demiург* свят), то езицеството е светоутвърждаващо. Възможни са и хибридни версии. В един от изводите в края на тази глава се казва, че периодът на управление на културата от Людмила Живкова представлява ренесанс на българското езичество. Всъщност става дума за неогностицизъм, а не за неопаганизъм. И двата феномена опонират на християнството, но по различен начин. Впрочем, днешните защитници на *българската религия* – тангризма/тенгризма, не биха се съгласили да се нарекат езичници; според тях изповядваната религия е монотеизъм.

Няколко думи и за автореферата – той е изготвен съобразно нормативните изисквания и предава адекватно съдържанието на дисертационния труд (има техническа грешка на заглавната страница – че дисертацията съдържа 4 глави). В него е поместена и справка за приносните моменти. Не съм сигурна дали третият формулиран принос е действително такъв (оставям по-компетентните колеги да преценят), но с претенцията на първите два съм съгласна.

В заключение – предлаганият за обсъждане труд е интересно изследване на значима и актуална тема. Направените критични бележки са с цел той да бъде подобрен с оглед на евентуалното му отпечатване. Като член на научното жури по защитата на този дисертационен труд на тема „Езотеричното „християнство“ в съвременна България – предизвикателство пред Църквата“ ще гласувам на неговия автор Димитър Русев Русев да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ в научно направление 2.4. Религия и теология (*Нехристиянски религиозни учения*).

20. 09. 2021

Подпис: